
Asztrológusok és ügyfeleik a középkori és a kora újkori Európában

A frissen megjelent „Astrologers and their Clients in Medieval and Early Modern Europe” című kötet a 2011. szeptember 29–30-án Erlangenben tartott asztrológiatörténeti konferencia tanulmánykötete. A konferencia résztvevőit arra kérték, hogy előadásaikkal azt vizsgálják: a középkori és kora újkori Európában milyen volt az asztrológusok és a tanácsért hozzájuk fordulók, illetve tágabb értelemben az asztrológusok és a társadalom viszonya. A kötet szervesen illeszkedik azoknak a korábbi tanulmányköteteknek a sorába, amelyek 1986 óta jelentek meg az asztrológiatörténet egy-egy neves kutatójának szerkesztésében (*'Astrologi Hallucinati'*: Stars and the End of the World in Luther's Time. Ed. by Paola Zambelli. W. de Gruyter, Berlin, New York 1986; Astrology, Science and Society: Historical Essays. Ed. by Patrick Curry. Boydell Press, Woodbridge 1987; Secrets of Nature: Astrology and Alchemy in Early Modern Europe. Ed. by William R. Newman and Anthony Grafton. MIT Press, Cambridge, MA [etc.] 2001; Horoscopes and Public Spheres. Essays on the History of Astrology. Edited by Günther Oestmann, H. Darrel Rutkin, and Kocku von Stuckrad. W. de Gruyter, Berlin 2005.). Jelen tanulmánykötet szerzői között is felbukkannak az asztrológiatörténet jól ismert képviselői, mint például Charles Burnett, aki írásaiban főként az arab asztrológiai művek latin fordításának kérdésével foglalkozott, vagy Jean-Patrice Boudet, akinek számos tanulmányán kívül említést érdemel az „Entrescience et nigromance. Astrologie, divination et magie dans l'Occident médiéval (XIIe–XVe siècle)” című monográfiája. A jelen tanulmánykötet érdekessége, hogy két szerző, Robert Hand és Benjamin N. Dykes maga is asztrológus. Magyarországon az asztrológusok nem sokat tettek hozzá az asztrológiatörténet kutatásához (az asztrológia-tankönyvekben olvasható történeti összefoglalások általában felszínesek és megbízhatatlanok), nemzetközi viszonylatban azonban ez nem feltétlenül igaz. Az asztrológia kora újkori angliai történetéről „Prophecy and Power: Astrology in Early Modern England” címen monográfiát megjelentető Patrick Curry

asztrológusként indult. A 2013-ban elhunyt *James Herschel Holden*, aki az asztrológia technikai történetének jelenleg létező legteljesebb összefoglalását írta, szintén asztrológus volt. A Holden könyvét megelőző legalaposabb összefoglalás szerzője, az osztrák *Wilhelm Knappich* (1880–1970) is „szakmabeli” volt.

Magyarországon a történészek már a XIX. század második fele óta használtak horoszkópokat történeti forrásként, ám egészen a közelmúltig viszonylag kevés magyar nyelvű asztrológiatörténeti munka született. *Kákosy László* egyiptológus kiemelkedő színvonalú ókori vonatkozású összefoglalásán (Egyiptomi és antik csillaghit) kívül a történészek jobbára csak Janus Pannonius költészete kapcsán foglalkoztak asztrológiával: előbb *Husztli József*, majd *Bollók János*. Az 1990-es évektől kezdődően azonban több hazai kutató érintette az asztrológiatörténet területét: *Láng Benedek* a tudománytörténet és -klasszifikáció szempontjából, *Zsoldos Endre* a csillagásztörténet irányából. *Békés Enikő* Galeotto Marzio műveinek asztrológiai, orvostörténeti és fiziognómiai vonatkozásairól írt monográfiát, Janus Pannonius költészetével kapcsolatban pedig *Orbán Áron* módosította a Bollók János által felvázolt képet. A nyugati asztrológiatörténeti kutatás ugyan szélesebb szakirodalmat tudhat magánénak, ám még így is számos terület jószerével *terra incognita* a történészek számára. A kevésse felderített területek egyike az asztrológusok és klienseik kapcsolata. A jelen kötet tanulmányai erre a területre igyekeznek több figyelmet irányítani.

A kötet első tanulmányában Charles Burnett az asztrológiába bevezetést nyújtó művek (akár tankönyvnek is nevezhetnénk őket, bár ezt a kifejezést a szerző nem használja) műfaját vizsgálja, *Michael Scotus Liber introductorius* című írását állítva a kutatói figyelem középpontjába. Hasonlóan a nyelvi és filológiai vizsgálatra helyezi a hangsúlyt *Stephan Heilen*, aki alapos szövegelemzéssel igazolja, hogy *Paul von Middelburg* 1484-es *Prognosticum* című művében kiterjedten támaszkodott *Iulius Firmicus Maternus Mathesis*ére, és választ keres a munkamódszerét tekintve egyedülálló mű születésének körülményeire is. Paul von Middelburg „kölcsonzései” szembeállíthatóak Johannes Lichtenberger eljárásával, aki éppen a Middelburg fent említett művéből vett át részleteket saját 1488-as *Prognosticatio*jába, mely a korszak egyik legnépszerűbb jövendölése lett. A Lichtenberger művét elemző *Wiebke Deimann* felhívja a figyelmet rá, hogy ebben az átmeneti korban, amikor a kéziratos könyv és a nyomtatott könyv párhuzamosan élt egymás mellett, Lichtenberger az előző korszak szerzői hozzáállását alkalmazta az új médium segítségével: részben ezzel magyarázható sikere, illetve Paul felháborodása is. Lichtenbergerrel szemben Paul von Middelburg más

módszerrel, más minőségben és más céllal használta fel Firmicus Maternus könyvét, így az ő művét Heilen nem tekinti plágiumnak.

Értelemszerűen a kötet számos tanulmánya foglalkozik az asztrológus és megbízója (a legtöbb esetben magas rangú mecénás) kapcsolatával. Jean-Patrice Boudet írásából Robert de Mauvoisin, Aix-en-Provence érsekének esetét ismerhetjük meg, aki 1316-ban az egyházi előmenetelével kapcsolatos kérdésekre akart választ kapni az asztrológusokról. A vizsgálat alapját képző dokumentumot, mely a XXII. János pápa által az érsek ellen indított eljárás részeként került a vatikáni Levéltárba, Boudet tanulmánya mellékleteként adja közre. *H. Darrel Rutkin* a Giuliano Ristori karmelita szerzetes által Cosimo I de' Medici számára írt horoszkópelemzést veszi vizsgálat alá. A szerző, részben *Claudia Rousseaura* támaszkodva, összefoglalást nyújt arról is, hogy az asztrológia milyen jelentős szerepet játszott Cosimo hatalmi reprezentációjában. A magyar olvasóban rögtön felötlik a párhuzam: egy évszázaddal korábban egy másik Bak aszcendensű uralkodó, Hunyadi Mátyás is hasonlóan fontosnak tartotta az asztrológia propagandisztikus célú felhasználását. *David Juste* is egy XVI. századi horoszkópelemzés bemutatására vállalkozott, ám az ő választása egy kevésbé ismert asztrológus (Wilhelmus Misocacus) és egy teljesen ismeretlen kliens (a mecheleni Ioannes Sillyers) kapcsolatára esett. A kontextus ismeretének hiányosságaiért kárpótol annak a lehetősége, hogy ezen a példán keresztül a hétköznapi, az átlagosba nyerhetünk bepillantást. Juste mellékleteként közli a teljes szöveg és a két horoszkóp-ábra átírását is. Amint tanulmánya elején felhívja rá a figyelmet: az asztrológia gyakorlati alkalmazását csakis ehhez hasonló dokumentumok révén ismerhetjük meg, és ezek közül eddig alig néhányat adtak ki. A Juste által idézett két példát megtoldhatjuk egy továbbival: egy, Corvin János számára készült rövid horoszkópelemzést *Csontos János* már 1880-ban közzétett a Magyar Könyvszemlében.

A középkorban azonban nem csak az asztrológusok rendelkezhetek specifikus asztrológiai szaktudással. *Robert Hand* tanulmányában rámutat, hogy *Giovanni Villani*, aki magyar vonatkozásai miatt is jól ismert krónikájában részletesen írt az 1345-ös, ritka és nagy jelentőségű Jupiter-Szatur-nusz együttállásról, é nemcsak egyszerű fogyasztója, hanem értő felhasználója volt az asztrológiai ismereteknek.

A 2011-es konferencia érdekessége, hogy az Internationales Kolleg für Geisteswissenschaftliche Forschung (IKGF) „Schicksal, Freiheit und Prognose. Bewältigungsstrategien in Ostasien und Europa” intézményes keretei között rendezték meg. A projekt célja, hogy érdemben hozzájáruljon annak megértéséhez, hogyan viszonyultak a múltban a sors és a szabad akarat kér-

déséhez Európában és a Távol-Keleten. Egy ilyen jellegű vizsgálat aligha képzelhető el az asztrológusok írásainak bevonása nélkül. Hogy egy mentalitástörténeti irányú kutatásban milyen fontos forrás lehet egy asztrológiai kézikönyv, kiválóan illusztrálja Benjamin N. Dykes tanulmánya, aki a XIII. századi *Guido Bonatti Liber introductoris ad iudicia astrorum* című bevezető munkáját vette vizsgálat alá. Az asztrológia kritikusai gyakran hangsúlyozták, hogy az asztrológusok szenzációhajhász és hamis jóslatai komoly veszélyt jelentenek a társadalmi rendre nézve. Ezzel szemben Bonatti az asztrológusok társadalmi felelősségét hangsúlyozza. Az asztrológia kritikusai Favorinus óta az asztrológusok szemére vetették, hogy indokolatlan reményeket és félelmeket ültetnek el az emberek szívébe. Bonatti ezzel szemben azt állítja, hogy csak az asztrológus képes a realitás adta lehetőségekkel összhangba hozni az emberek félelmeit és vágyait. Azok a középkori gondolkodók, akik össze akarták egyeztetni az asztrológiát az ember szabad akaratával és a keresztény Isten mindenhatóságával, kézenfekvő módon érvelhettek azzal, hogy a csillagok Isten akaratának a végrehajtói, miként már így érvelt *Albertus Magnus* is. Ezzel szemben Bonatti szerint eretnekség volna Istent felelőssé tenni a csillagok kiváltotta eseményekért, mert gonosz dolgok nem származhatnak Istentől.

A kötet által felölelt időszak az asztrológia európai megjelenésétől Johannes Keplerig terjed ki, akinek a II. Rudolf császár és II. Mátyás magyar és cseh király közti vetélkedés idején betöltött politikai szerepét *Katrin Bauer* vizsgálja a kötet utolsó tanulmányában. Bauer értelmezése szerint Kepler nem kizárólag matematikusként élt a prágai udvarban, hanem politikusként is hatni akart a császárra, és véleményének tolmácsolásához csak azért választotta az asztrológia nyelvét, mert Rudolf fogékony volt ez iránt.

Ez a tanulmánykötet annak a jelenleg is zajló, gyorsuló ütemű munkának az eredménye, melynek során a történészek elkezdték feltérképezni és alaposan feldolgozni a középkori latin nyelvű asztrológiai dokumentumokat, fényt derítve azok eredetére, szövegközi kapcsolataira és társadalomtörténeti vonatkozásaira egyaránt. Ahogy a tanulmányok lábjegyzetei is tanúskodnak róla, 1994 óta tucatnyi, a latin nyelvű Európában is ismert arab asztrológiai mű szövegkiadása és fordítása jelent meg. A jelen kötet két tanulmánya is tartalmaz szövegkiadást, két további tanulmány (Dykes és Heilen írása) pedig már megjelent fordítás, illetve folyamatban lévő szövegkiadás mellékterméke. Ezeknek az erőfeszítéseknek köszönhetően minden bizonnyal át fog értékelődni mindaz, amit a középkori és kora újkori asztrológiáról tudunk, és ezzel együtt a korszak társadalmáról és az emberi gondolkodásról alkotott képünk is gazdagodni fog.

A történeti tények átértékelésének kézzel fogható eredményeivel már a jelen kötet tanulmányaiban is találkozhatunk. Wiebke Deimann utal rá tanulmányában: egy újonnan előkerült horoszkópgyűjtemény alapján tudjuk, hogy Lichtenberger mintegy 15 évvel korábban született, mint eddig feltételezték. *Deimann Gerd Mentgen* nyomán ismételten kétségbe vonja, hogy Lichtenberger III. Frigyes szolgálatában állt volna (ezt egyébként maga Lichtenberger állította saját magáról). Benjamin N. Dykes hasonló módon megkérdőjelezi azt a szakirodalomban általánosan elfogadott állítást, hogy Guido Bonatti II. Frigyes császár asztrológusa volt.

A kiadvány használatát névmutató segíti; David Juste szövegkiadásához külön tárgymutató tartozik. A kötet végén a tanulmányokban hivatkozott kéziratok indexe teszi teljessé a mutatók sorát.

Wiebke Deimann és David Juste (szerk.): *Astrologers and their Clients in Medieval and Early Modern Europe* (Asztrológusok és megbízóik a középkorban és a korai modern Európában). Böhlau Verlag, Köln, Weimar, Wien 2015. (Beihefte zum Archiv für Kulturgeschichte; 73.) 229 o.

Veszprémy Márton